

Psychologie výchovy a vzdělávání

(osobnost, motivace, potřeby, aspirace)

Semestr: podzim 2013

Pojem osobnost v psychologii

Charakteristiky osobnosti

- temperament – spíše biologická predispozice (souvisí s emocemi)
- charakter – ovlivněn společností
- rys – přetrvávající charakteristika individua, která jej umožňuje odlišit od okolí

Integrativní model osobnosti (biopsychosociální model)

Mnohonásobná osobnost – ztratí se jednotnost osobnosti; v „jednom těle“ žijí „dva lidé“ (či více), většinou aniž by o sobě věděli

(zfilmovaný skutečný případ „tří tváří Evy“)

Dynamika osobnosti

Temperament, charakter – „statika“, popis osobnosti

Dynamika – motivy a principy lidského chování, slouží k udržení psychického ekvilibria (rovnováhy).

Motivace – proč se člověk chová tím kterým způsobem;

– **proces**, který zahrnuje všechny nevědomé i vědomé faktory, které nás vedou k uskutečnění určitých činností a směřování k určitým cílům

Motiv – „dispozice“ k procesu motivace; „důvod“ proč se určitým způsobem chováme.

Motivace je vlastně také adaptačním mechanismem (*adaptace* pojmem vyššího řádu).

Základní charakteristiky lidských motivů

- ☞ Projevy lidských motivů se liší v různých kulturách i v rámci téže kultury od osoby k osobě (vliv morálních norem, tradic, zvyků);
- ☞ stejné motivy se mohou projevovat různým chováním (příprava na zkoušku na VŠ...);
- ☞ v tomtéž chování se mohou odrážet různé motivy (návštěva divadla...);
- ☞ motivy se často projevují ve skryté formě (krádež – u vrstevníků obdiv, u dospělých zisk);
- ☞ každý jednotlivý akt v chování může být projevem několika motivů.

Dynamika osobnosti a procesy adaptace

Zvládání (*coping*) – proces zvládání vnitřních nebo vnějších požadavků, které jsou často pocíťovány jako namáhavé nebo překračující možnosti jedince; může mít různé podoby – snaha o aktivní řešení problému, pasivní emocionální reakce (pláč), jiné způsoby (např. prostřednictvím druhých lidí).

Obranné mechanismy – cílem uchovat konstantní sebepojetí a zmírnit či odstranit úzkost vznikající jako následek ohrožení sebepojetí, uchovat psychickou pohodu.

Freud: Ego má k dispozici obranný systém proti všemu, co může vyvolávat úzkost. Obranné mechanismy probíhají (většinou) nevědomě – čím silnější mechanismus, tím více energie se musí vynaložit; jestliže se nepodaří úzkost zpracovat hrozí psychické (i fyzické) problémy.

Potřeby

Potřeba – obecně se tímto pojmem vyjadřuje stav nějakého nedostatku organismu.

Potřeby jsou *základní motivy*, které vyjadřují nedostatky na fyzické nebo sociální úrovni bytí.

Člověk je motivován k aktivitě, která vede k redukci těchto potřeb a která je spojena s pocity uspokojení (nasycení, odpočinek, úleva, jistota, úspěch atd.).

Základní typy potřeb motivujících žáky:

- poznávací (smysluplné poznávání, řešení problémů)
- sociální (pozitivní vztahy, někam patřit, vliv, spolupráce...)
- výkonové (být kompetentní, potřeba výkonu, vyhnout se neúspěchu/úspěchu)
- potřeba perspektivy (mít cíl, strukturovanou budoucnost)

Hierarchie potřeb (A. Maslow)

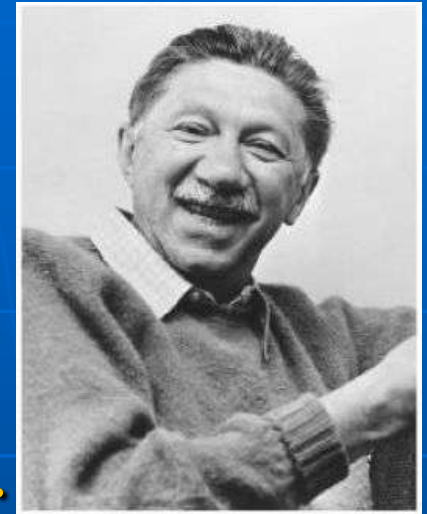
Fyziologické potřeby – vývojově nižší
(hlad, spánek, sex);

Psychogenní potřeby – vývojově vyšší:
potřeba bezpečí a jistoty
potřeba náležitosti a lásky
potřeba ocenění a uznání (sebeúcta);

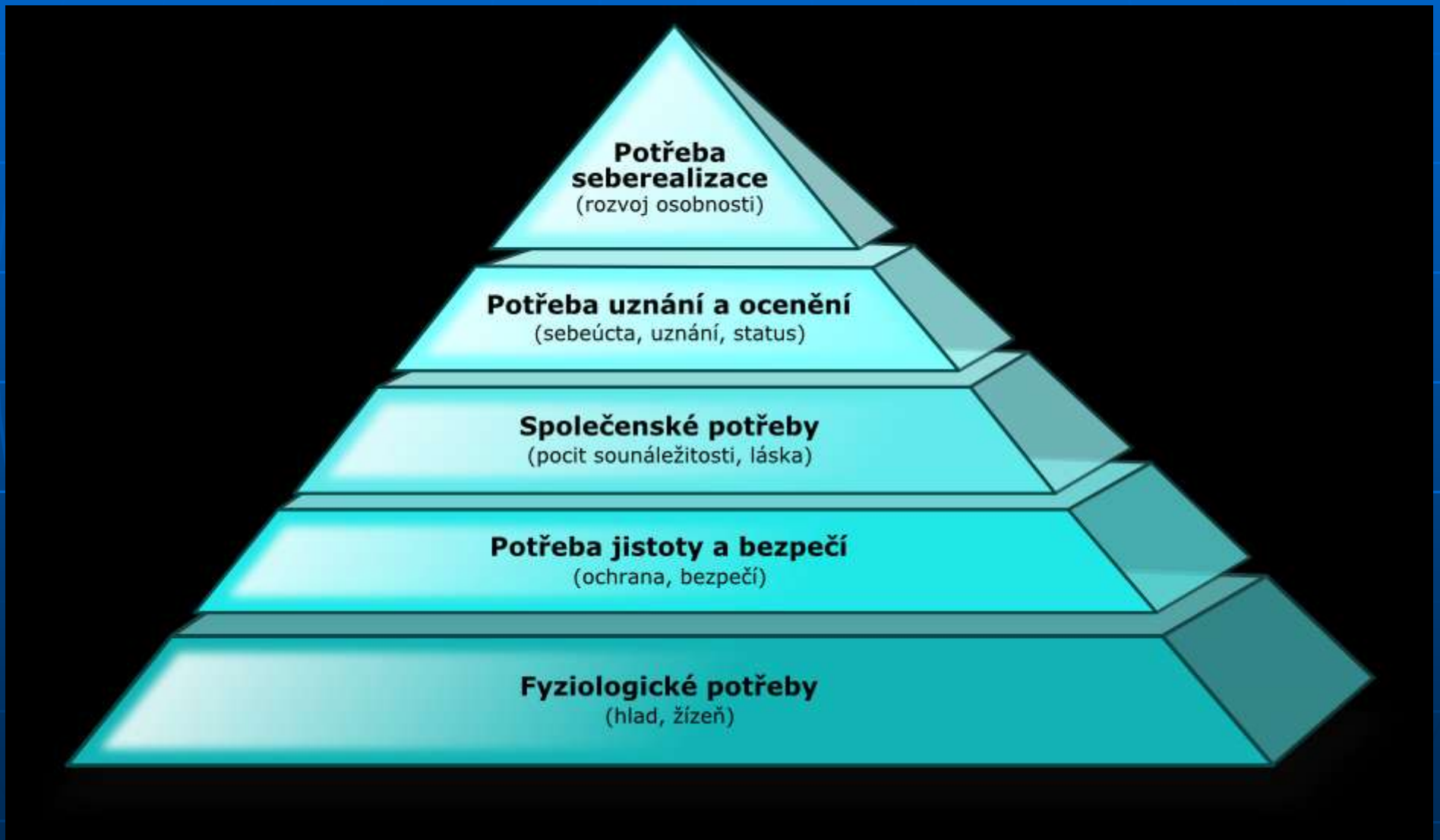
Potřeba sebeaktualizace a seberealizace – potřeby
růstu; tendence být vším, čím člověk může být,
potřeba realizovat svůj lidský potenciál (vyskytuje
se však u lidí se zajištěnou existencí a u lidí
zdravých).

Pokud nejsou uspokojeny (*u dostatečné míře*) potřeby
nižší, nedochází k uspokojování potřeb vyšších.

U fyziologických potřeb je způsob uspokojování
vrozen, u vyšších potřeb je spíše výsledkem učení.

Hierarchie potřeb (A. Maslow)

Neuspokojování potřeb 1

U jedinců v tomto případě dochází k frustraci či deprivaci – záleží na povaze a délce neuspokojování potřeb.

Frustrace – stav zklamání, zmarnění, většinou je vyvolána překážkou na cestě k cíli, ohrožením, oddálením nebo znemožněním uspokojit potřebu.

Překážka může být vnější (fyzická) nebo vnitřní (psychická – výčitky svědomí, pocity viny,...)

Odolnost vůči ní je různá; skutečnost, která brání uspokojení

Frustrační tolerance – míra frustrace, kterou snášíme bez porušení ekvilibria, psychické homeostázy

Neuspokojování potřeb 2

Deprivace (někdy označována jako dlouhotrvající frustrace?)

psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k uspokojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu u dětí ohrožuje samotný jejich vývoj (viz Langmeier, Matějček)

typy: podnětová (sezorická), citová (emoční), sociální deprivace (sociální izolace)

Stres – působení nadměrně silného podnětu po delší dobu; situace psychické zátěže

Mechanismus stresu: poplachová reakce (aktivace) → rezistence → adaptace → (pokud ne) tak vyčerpání

Motivace v pedagogickém kontextu 1

Motivace a cíle

- přistoupit k řešení problému, změnit okolnosti, vyřešit situaci
- vyhnout se řešení problému, nezasahovat do okolností, neřešit situaci, uniknout z ní.

Nověji: **výkonový** vs. **úkolový** přístup (souvisí i s charakteristikou učitelů a celých škol...)

Výkonové cíle (normativní cíle) stálé srovnávání jedince s ostatními, hodnocení jeho schopností a postihy za neúspěch (problém: naučená bezmocnost).

Učební cíle (úkolové cíle) vedou ke zdokonalování sebe sama, ke snaze dosáhnout vysoké, až mistrovské úrovně. Žák se snaží zdokonalovat vlastní kompetenci, naučit se novým věcem.

Motivace v pedagogickém kontextu 2

Motivace a výkon

Složky **výkonové motivace**: naděje na úspěch, která se projevuje snahou dosáhnout vysokého výkonu a dále strach z neúspěchu, jenž se projevuje snahou vyhnout se výkonovým situacím.

Procesuální model motivace

situace, v níž se jedinec nachází (*aspirační úroveň*) → jedincovo jednání → výsledek jednání → následky pro jedince

aspirační úroveň – úroveň cílů, které si jedinec vytyčuje a jejichž dosažení očekává (jak vysoko si žák „nastaví laťku“) (viz seminář, Bourdon)

Problémy:

u žáků – odhad svých schopností a dovedností, přeceňování se, podceňování se

u učitelů – snaha o posuzování a stanovování aspirační úrovně žáků („lepší“ žák dostává náročnější úkoly...)

Nutnost práce s aspirační úrovní žáků!

Motivace v pedagogickém kontextu 3

Motivace a sebeúcta

Strach z případného selhání u žáka aktivuje potřebu chránit si sebeúctu, motivuje ho k tomu, aby se snažil vyhnout se takovým rizikovým situacím anebo (když už nastávají) se z nich pokusil uniknout.

Obranné strategie **záměrného sebeznevýhodňování** (*self-handicapping*) – jedinec cíleně připravuje sociální okolí i sám sebe na selhání; upozorňuje na překážky, které komplikují úspěšný průběh činnosti i její úspěšný výsledek.

Jedinec si sice udržuje *self-efficacy**, ale snižuje se jeho kognitivní angažování se, snižuje se i jeho úsilí, tlumí se autoregulace a tím vším se zvyšuje riziko selhání.

* jedincem vnímaná osobní zdatnost